

Кримінальний процес

УДК 343.137

Повзик Євген Вікторович

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінальної юстиції*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Povzyk Yevhen

*Candidate of Legal Sciences,
Assistant of the Department of Criminal Justice Activity*

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-5261-0973

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЕТИКО-ПРАВОВИХ ВИМОГ ПРАВНИЧОЇ
ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ
УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ
SEPARATE ASPECTS OF THE ETHICAL AND LEGAL
REQUIREMENTS OF LEGAL AID IN CRIMINAL PROCEEDINGS
BASED ON A PLEA AGREEMENT**

Анотація. У статті проаналізовані основні мінімальні гарантії реалізації принципу забезпечення права на захист та правничу допомогу особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, що сформульовані у міжнародно-правових актах та рішеннях Європейського суду з прав людини. З'ясовано ступінь імплементації вказаних гарантій у вітчизняне законодавство. Проаналізовано сутність та значення участі захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості, яке є гарантією забезпечення не тільки прав і законних інтересів самого підозрюваного, обвинуваченого, а й законності застосування цієї процедури, а в цілому, законності самого кримінального

провадження, здійснення правосуддя, яке передбачає ухвалення справедливого рішення.

Окреслено особливості надання правничої допомоги у цій категорії проваджень, які полягають у з'ясуванні захисником добровільності визнання вини, волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого укласти таку угоду, роз'ясненні його процесуальних прав, характеру кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим, виду покарання та інших заходів, які будуть застосовані до нього, та правових наслідків укладення і затвердження угоди про визнання винуватості.

Обґрунтовано необхідність роз'яснення всіх наслідків укладення та затвердження угоди (прямих і непрямих), що є обов'язковою компонентою професійної, кваліфікованої правничої допомоги, забезпечення якої потребує вдосконалення чинного законодавства, яке полягає у нормативному закріпленні обов'язку адвоката перед укладенням угоди про визнання винуватості роз'яснювати непрямі наслідки затвердження її судом.

Ключові слова: компетентність, правнича допомога, угода, угода про визнання винуватості.

Summary. *The article analyzes the main minimum guarantees of the implementation of the principle of ensuring the right to defense and legal assistance to a person accused of committing a criminal offense, formulated in international legal acts and decisions of the European Court of Human Rights. The degree of implementation of the specified guarantees into domestic legislation has been clarified. The essence and significance of the defense counsel's participation in criminal proceedings on the basis of a plea agreement, which is a guarantee of ensuring not only the rights and legitimate interests of the suspect, the accused, but also the legality of the application of this procedure, and*

in general, the legality of the criminal proceedings themselves, the administration of justice, which involves making a fair decision.

The specifics of providing legal assistance in this category of proceedings are outlined, which consist in clarifying by the defense counsel the voluntariness of the guilty plea, the will of the suspect, the accused to enter into such an agreement, the clarification of his procedural rights, the nature of each accusation, in respect of which he pleads guilty, the type of punishment and other measures that will be applied to him, and the legal consequences of concluding and approving a plea agreement.

The need to explain all the consequences of concluding and approving an agreement (direct and indirect), which is a mandatory component of professional, qualified legal assistance, the provision of which requires the improvement of the current legislation, which consists in the normative consolidation of the lawyer's duty before concluding an agreement on recognition, is substantiated culpability to explain the indirect consequences of its approval by the court.

Key words: *competency, legal aid, agreement, plea agreement.*

Постановка проблеми. Важливу роль у захисті та охороні прав і свобод людини в Україні відведено праву особи на професійну правничу допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України, яке в силу свого функціонального призначення можливо розглядати як право-гарантію, яке характеризується багатоаспектністю та винятковим значенням у системі гарантій забезпечення та захисту прав людини. В умовах безперервного вдосконалення кримінального процесуального законодавства та переосмислення окремих інститутів кримінального процесуального права виникає потреба у дослідженні, в тому числі, особливостей надання правничої допомоги у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання надання правничої допомоги у кримінальному провадженні стали предметом досліджень достатньо великої кількості дисертаційних та монографічних робіт. Окремі аспекти надання правничої допомоги у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості досліджено у роботах Дроздович Н.Л. [5], Кучинської О.П. [4], Прилуцького П.В. [10], Теремецького В.І. [11], Шило О.Г. [8] та інших.

Мета статі. Проаналізувати сутність, значення та окремі аспекти етико-правових вимог, що висуваються до правничої допомоги, яка надається підозрюваному, обвинуваченому у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості, виокремити особливості її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж звернутися до аналізу вказаного питання, зазначимо, що забезпечення права на правничу допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й свідчить про дотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року [1], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [2], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], в яких сформульовано основні мінімальні гарантії реалізації принципу забезпечення права на захист та правничу допомогу особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: бути негайно і детально проінформованою зрозумілою для неї мовою про характер і підстави пред'явленого їй обвинувачення; мати достатній час і можливість для підготовки свого захисту; бути присутньою під час судового розгляду і захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного на власний розсуд тощо.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини розширив та конкретизував зміст розглядуваного принципу наступними гарантіями:

право обвинуваченого спілкуватися зі своїм адвокатом поза досяжністю третіх осіб фігурує серед елементарних вимог справедливого судового розгляду в демократичному суспільстві; право мати доступ до матеріалів кримінального провадження або отримувати копії документів, що містяться в ньому; відмова у доступі до адвоката протягом тривалого періоду часу є несумісною з вимогами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо [4].

Вказані міжнародні стандарти захисту прав людини в кримінальному провадженні майже в повному обсязі запроваджені до вітчизняного законодавства. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне зробити наголос на тому, що в КПК використано словосполучення «право на кваліфіковану правову допомогу», а в Конституції України «право на професійну правничу допомогу». Формулювання вищевказаних положення уявляється цілком вірним, адже йдеться про якісну характеристику правничої допомоги, право на отримання якої гарантується підозрюваному, обвинуваченому. Як слушно зазначається в науковій літературі, така якісна характеристика, як ефективність захисту, є критерієм гарантованості права на правничу допомогу [5, с. 180].

Окрім цього, схожі норми, які сприяють підвищенню якості правничої допомоги, закріплені в ст. 11, 17 Правил адвокатської етики [6] та ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7], що стосуються: обов'язку адвоката постійно підвищувати професійний рівень та кваліфікацію; володіння достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві, ґрунтовними знаннями чинного законодавства, практики його застосування; опанування тактики, методів і прийомів адвокатської

діяльності, ораторського мистецтва; обов'язку адвоката забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення клієнта.

У провадженні на підставі угоди про визнання винуватості забезпечення кваліфікованої правничої допомоги, а отже і участь захисника набуває особливого значення, оскільки в таких кримінальних провадженнях ухвалення вироку здійснюється за спрощеною процедурою за відсутності гарантій справедливого судового розгляду, умовою застосування якої є укладення угоди і визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим важливого значення набувають нормативні положення щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості (ст. 52 КПК України), які було закріплено в КПК України ще у 2015 році. Такий підхід законодавця до вирішення цього питання уявляється абсолютно виваженим та правильним, оскільки участь захисника в цих провадженнях, крім загального для всіх кримінальних проваджень значення, набуває також значення гарантії підозрюваного, обвинуваченого від можливого недобросовісного схилення його до необґрунтованого зізнання, виступає дієвою протипагою можливому зловживанню владою з боку суб'єктів обвинувачення, що, в кінцевому рахунку, забезпечує застосування інституту угоди про визнання винуватості винятково за своїм призначенням, а не з метою штучного підвищення показників роботи правоохоронних органів у напрямку протидії злочинності [8].

Відтак, участь захисника у кримінальному провадженні, в якому укладається угода про визнання винуватості, є гарантією забезпечення не тільки і не стільки прав і законних інтересів самого підозрюваного, обвинуваченого, скільки законності застосування цієї процедури, а отже – законності самого кримінального провадження, здійснення правосуддя, яке

іманентно передбачає ухвалення справедливого рішення. В цьому контексті необхідно відзначити, що в науці кримінального процесу пропозиція щодо запровадження обов'язкової участі захисника у кримінальних провадженнях на підставі угод висловлювалася з моменту прийняття КПК України 2012 року [9, с. 65; 10, с. 135; 11, с. 114].

Особливості надання правничої допомоги у цій категорії проваджень полягають у з'ясуванні захисником добровільності визнання вини, волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого укласти таку угоду, роз'ясненні його процесуальних прав, характеру кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим, виду покарання та інших заходів, які будуть застосовані до нього, та правових наслідків укладення і затвердження угоди про визнання винуватості. Стосовно останніх КПК України зобов'язує роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому лише ті наслідки, які стосуються апеляційного та касаційного оскарження вироку на підставі угоди (ст. 394, 424 КПК України) та відмови від здійснення прав, які б він мав при судовому розгляді в загальному порядку (п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України).

Контекстно вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що вказані правові наслідки укладення угоди про визнання винуватості не вичерпують всі їх можливі варіанти, кожен з яких може суттєво зачіпати законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, а відтак – також повинні бути роз'яснені захисником, що, власне, й охоплюється змістом професійної, кваліфікованої правничої допомоги, яка надається у таких кримінальних провадженнях підозрюваному, обвинуваченому. Цю тезу досить яскраво ілюструє відоме рішення Верховного Суду Сполучених Штатів Америки від 31 березня 2010 р. у справі «Падійя проти Кентуккі», яке вже отримало характеристику історичного в силу особливої значущості положень, що в ньому містяться. Суть цієї справи полягає у тому, що емігрант із Гондураса Хосе Падійя, який біля 40 років прожив у США, був заарештований у штаті

Кентуккі, оскільки у його автомобілі було знайдено наркотичні засоби. Він визнав себе винним у перевезенні наркотичних засобів, що за законодавством США визнається тяжким злочином, і його було засуджено до п'яти років позбавлення волі. Пізніше Падійя заявив, що погодився визнати себе винним, виходячи із некомпетентної поради адвоката, який заявив, що засудження не впливає на міграційний статус засудженого. Насправді ж за законодавством США Падійя, не будучи громадянином США і маючи судимість, повинен був бути депортований із США негайно після закінчення відбуття строку покарання. У зв'язку з цим, на розгляд Верховного Суду США було поставлено питання: чи є некомпетентна порада адвоката щодо правових наслідків визнання вини засудженим «неефективною допомогою адвоката», а тому й порушенням конституційних прав засудженого. Суди нижчестоящих інстанцій визнали, що адвокат не зобов'язаний попереджати клієнта про міграційні наслідки визнання вини, оскільки депортація, на їх думку, є непрямим наслідком визнання вини. На відміну від цього, Верховний Суд США відмовився розмежовувати прямі і непрямі наслідки визнання вини, а зазначив у своєму рішенні, що необхідність правильної юридичної поради ніколи не була більш важливою. Депортація є невід'ємною, а у деяких випадках самою значною частиною кримінального покарання, яке отримував підсудний, який визнав свою вину і не є громадянином. Тому адвокат зобов'язаний був про це попередити. Невиконання цього обов'язку призвело до порушення конституційного права засудженого, що повинно мати наслідком скасування вироку [8]. Компетентність та ефективність захисту стали предметом розгляду Верховним Судом США і в наступних справах, пов'язаних із укладенням угоди про визнання вини. Так, вироки у двох справах були скасовані у зв'язку з тим, що захист упустив можливість схилити клієнтів до угоди про визнання вини, яка в обох випадках була ініційована прокуратурою, в результаті чого засуджені отримали покарання,

яке значно перевищувало запропоноване прокурором. Суть цих рішень полягає у тому, що якщо обвинувачений не використав досудову угоду у зв'язку із некваліфікованою порадою адвоката, вирок може бути переглянуто [12]. Така правова позиція фактично означає, що забезпечення права на професійну, кваліфіковану правничу допомогу при укладенні угоди про визнання винуватості має не менш важливе значення, ніж неухильне дотримання самого порядку її укладення і вирішення провадження на підставі угоди.

Висновки. Роз'яснення всіх наслідків укладення та затвердження угоди (прямих і непрямих) є обов'язковою компонентою професійної, кваліфікованої правничої допомоги, забезпечення якої потребує вдосконалення чинного законодавства у цьому питанні. Отже, вбачається за доцільне, перед ініціюванням та укладенням угоди про визнання винуватості роз'яснення захисником не лише тих правових наслідків, які закріплені ст. 473, 476 КПК України, але й тих, що в майбутньому можуть негативно вплинути на правове становище підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із затвердженням цієї угоди, а саме: вирішення питання щодо речових доказів; процесуальних витрат; неможливість працевлаштуватися до правоохоронних органів; неможливість бути обраним до представницьких органів влади тощо.

Література

1. Загальна декларація прав людини: Декларація від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Кучинська О. П. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2012. № 4(112). С. 65–68.
5. Дроздович Н.Л. Критерії визнання ефективності/неефективності надання правової допомоги у кримінальному провадженні за даними судової практики Верховного суду. *Правова держава*. 2021. №42. С. 179-188.
6. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. Поточна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Поточна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
8. Шило О.Г., Повзик Є.В. Актуальні питання забезпечення права на правову допомогу у провадженні на підставі угоди про визнання винуватості. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 1(11). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15sohpvv.pdf>
9. Повзик Є.В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія. Харків. Право. 2014. 224 с.
10. Прилуцький П. В. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. №4. С. 128-135
11. Теремецький В. І. Угода про визнання у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Юридична наука: наук. юрид. журн.* 2012. №7. С. 111-115.
12. Плохой адвокат в США — повод отменить приговор. *Судебно-юридическая газета*. 2 апреля 2012. № 130. URL:

<https://sud.ua/ru/news/publication/39425-plohoj-advokat-v-ssha-povod-otmenit-prigovor>

References

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: Deklaratsiia vid 10.12.1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: Pakt OON vid 16.12.1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Konventsiiia Rady Yevropy vid 04.11.1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Kuchynska O. P. Zabezpechennia prava na zakhyst ta kvalifikovanu pravovu dopomohu v kryminalnomu provadzhenni. Yurydychna Ukraina. 2012. № 4(112). S. 65–68.
5. Drozdovych N.L. Kryterii vyznannia efektyvnosti/neefektyvnosti nadannia pravovoi dopomohy u kryminalnomu provadzhenni za danymy sudovoi praktyky Verkhovnoho sudu. Pravova derzhava. 2021. №42. S. 179-188.
6. Pravyla advokatskoi etyky: Zatverdzeni Zvitno-vybornym zizdom advokativ Ukrainy 9 chervnia 2017 r. potochna redaktsiia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
7. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5076-VI. Potochna redaktsiia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
8. Shylo O.H., Povzyk Ye.V. Aktualni pytannia zabezpechennia prava na pravovu dopomohu u provadzhenni na pidstavi uhody pro vyznannia vynuivatosti. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Pravo». 2015. № 1(11). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15sohpvv.pdf>

9. Povzyk Ye.V. Pravovi naslidky vyznannia pidozriuvanym, obvynuvachenym svoiei vyny (porivnialno-pravove doslidzhennia): monohrafiia. Kharkiv. Pravo. 2014. 224 s.
10. Prylutskyi P. V. Uhoda pro vyznannia vynuovatosti v kryminalnomu provadzhenni: novella protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy. Biuleten Ministerstva yustytsii Ukrainy. 2013. №4. S. 128-135
11. Teremetskyi, V. I. Uhoda pro vyznannia u novomu Kryminalnomu protsesualnomu kodeksi Ukrainy. Yurydychna nauka: nauk. yuryd. zhurn. 2012. №7. S. 111-115.
12. Plokhoy advokat v SShA — povod otmenyt pryhovor. Sudebno-yurydycheskaia hazeta. 2 apreliia 2012. № 130. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/39425-plohoj-advokat-v-ssha-povod-otmenit-prigovor>